

Гуйван П.Д.

Полтавський інститут бізнесу

ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ. ПОРУКА

Дана наукова стаття присвячена дослідженню актуального питання про часові координати належної поведінки учасників відносин при поруці. Даний вид взаємин має договірну природу, причому вони розвиваються поетапно: спочатку визначається розмір основного зобов'язання і наслідки його порушення боржником для поручителя (це відбувається на момент укладення акцесорної угоди), але механізм поруки «спрацьовує» пізніше – від часу правопорушення основного зобов'язання. Тож, підставою для поручителя відшкодувати негативні майнові наслідки, що настали для кредитора з огляду на вчинене боржником правопорушення в обсязі, вказаному у договорі поруки, є юридичний склад, який включає: договір поруки та настання фактичного діяння - порушення зобов'язання, виконання якого забезпечено порукою. Допоки основне зобов'язання перебуває у регулятивному (не порушеному боржником) стані обумовлені договором поруки зобов'язання не починаються, більше того, вони взагалі можуть ніколи не настати. Це буде тоді, коли боржник не порушить основного договору. У такому разі поручитель не матиме жодних регулятивних обов'язків перед кредитором ні за основним, ні за додатковим правочинами. Таким чином, можна вести мову про умовний характер подібного зобов'язального відношення: права та обов'язки його учасників виникнуть від часу настання певного явища в майбутньому (у даному разі – правопорушення боржника за основним договором), стосовно якого невідомо, настане воно, чи ні (ст. 212 ЦКУ). Також в роботі детально проаналізовано порядку вчинення дій з матеріальної поруки після прострочення виконання боржником. Визначено, який має бути механізм вступу поручителя до основного зобов'язання, коли кредитор пред'явить йому вимогу після спливу строку на належне виконання за основним договором. Поручитель, отримавши вимогу кредитора після порушення боржником основного зобов'язання, стає зобов'язаною особою за цим зобов'язанням. Вимога кредитора носить регулятивний характер, таких же характер має і наступне своєчасне виконання обов'язку поручителем. І лише після прострочення регулятивного обов'язку з'являється охоронне зобов'язання і право на позов.

Ключові слова: прострочення боржника, вимога до поручителя, строк поруки.

Постановка проблеми. Одними з визначальних для належного здійснення суб'єктивного права є відносини із гарантування належного здійснення цивільного зобов'язання. Вони в цивілістичній науці та законодавстві дістали назву забезпечувальних. Способи забезпечення охоплюють низку стадій руху зобов'язання: його виникнення, зміну, виконання та припинення. Виконання охоронного зобов'язання теж може бути забезпечене заставою, порукою, неустойкою та іншими способами, передбаченими законом чи договором. Особливим видом забезпечення виконання зобов'язань, внаслідок якого кредитор набуває права пред'явити вимогу до третьої особи у разі не виконання боржником зобов'язання, є порука. Він є найбільш цікавим, як з точки зору змісту взаємин, що при цьому виникають, так і з позиції темпорального аналізу. Порука – це один з най-

давніших правових інструментів [1, с. 4-5], вона була відомою ще римським правникам. Зокрема в Інституціях Гая було прописане правовідношення поруки – *adpromissio* як договір, яким встановлювалася додаткова (акцесорна) відповідальність третьої особи – поручителя за виконання боржником основного зобов'язання [2, с. 160]. Згідно з ст. 553 чинного Цивільного кодексу за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Він також відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначеності сутнісних та темпоральних критеріїв поведінки контрагентів при застосуванні поруки досліджувались багатьма українськими та зарубіжними цивілістами. Серед них такі вчені, як Анненков К.М., Азімов Ч.Н., Харитонов Є.О.,

Васильченко В.В., Підпригора О.А., Пучковська І.Й., Михальнюк О.В., Гриджук Д. М., та інші. При цьому в окремих аспектах оцінок поруки як цивільно-правового явища погляди науковців серйозно відрізняються. Тоді як більшість з них притримується класичної позиції, викладеної у Цивільному кодексі, що існує певний невиключний перелік засобів забезпечення, серед якого в якості рівноправного перебуває і порука, окремі дослідники вказують, що деякі види не можуть належати до інституту забезпечення виконання зобов'язання. Наприклад, І.Пучковська вважає, що такою є правова конструкція гарантії, неустойки та завдатку [3, с. 125-126], вони є способами відповідальності. За такого підходу з шести видів забезпечення виконання зобов'язання, перелічених у ч.1 ст.546 ЦК, залишився би один – порука. Певною мірою (щодо неналежного віднесення неустойки до способів забезпечення) дану тезу підтримує і автор цієї праці [4, с. 94-95]. Належний аналіз відповідних доктринальних напрацювань та з'ясування правового змісту поруки як явища є **метою** цієї праці.

Виклад основного матеріалу. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Коментований спосіб забезпечення в якості обов'язкового характерного елементу має залучення додаткового боржника [5, с. 14]. Він визначається на час укладення акцесорної угоди, але механізм поруки «спрацьовує» пізніше – від часу правопорушення основного зобов'язання. Якраз з огляду на таку юридичну конструкцію і має оцінюватися підставність звернення кредитора з вимогою до поручителя. Вона не повинна зводитися виключно до чинників, вказаних у договорі поруки, а, безумовно, має розглядатися у тісному взаємозв'язку між основним зобов'язанням і додатковим. При цьому обов'язково мусить враховувати ключовий фактор основного договору – його порушення боржником, за дії якого відповідає поручитель. Відтак, підставою поручителя відшкодувати негативні майнові наслідки, що настали для кредитора з огляду на вчинене боржником правопорушення в обсязі, вказаному у договорі поруки, є юридичний склад, який включає: договір поруки та порушення зобов'язання, виконання якого забезпечено порукою.

Цивільне законодавство України не вирішує питання щодо наявності чи відсутності у поручителя якихось обов'язків по відношенню до кредитора у період, допоки основне зобов'язання перебуває у регулятивному (не порушеному боржником) стані. Окремі науковці з цього приводу роблять висновок, що договір поруки від часу

його укладення породжує регулятивне правовідношення, а від моменту правопорушення основного (забезпеченого) зобов'язання виникає охоронне зобов'язання поручителя, у рамках якого реалізується право кредитора вимагати виконання обов'язку поручителем [6, с. 122-123]. Дійсно, реалізація поруки можлива лише після невиконання в установленій строк основного обов'язку боржника перед кредитором [7, с. 5]. То безспірно.

Але чомусь наукова думка зовсім не приділяє уваги розвитку правовідносин між учасниками договору поруки – кредитором та поручителем до моменту правопорушення, вчиненого боржником. Якщо пристати до тези, що регулятивне зобов'язання за порукою виникло від часу укладення цього договору, то до його змісту має входити, як мінімум, одне зобов'язання. Оскільки порука за загальним сприйняттям є одностороннім договором, за яким одна із сторін має лише права, тоді як інша – тільки обов'язки, мусимо прийти до висновку, що в регулятивному режимі кредитор вправі вимагати від поручителя виконання обов'язку боржника за основним договором, а поручитель зобов'язаний виконати такий обов'язок. Але ж то прямо суперечить змістові ст. 554 ЦКУ, котра чітко вказує, що солідарність боржника та поручителя виникає лише після правопорушення за основним зобов'язанням.

У правовідносинах, що можуть забезпечуватися порукою, боржник самостійно повинен виконувати свої зобов'язання на умовах, встановлених основним зобов'язанням. Кредитор основного боржника може пред'явити свої вимоги до поручителя тоді, коли основний боржник порушить свої зобов'язання. Пред'явлення вимоги до поручителя є правом кредитора. Тільки при пред'явленні вимоги до поручителя останній зобов'язаний виконати зобов'язання основного боржника перед кредитором [8, с. 205]. Як бачимо, порушення може вчинити лише зобов'язана за основним договором особа, а ніяк не поручитель. Отже, позаяк стороною, котра в регулятивному правовідношенні повинна виконати певний обов'язок, а, не виконавши його, вчиняє правопорушення, є боржник, а не поручитель, останній не має жодних регулятивних обов'язків перед кредитором ні за основним, ні за додатковим правочинами до моменту правопорушення, здійсненого боржником. Відтак, поручитель, будучи учасником договору поруки від часу його укладення, не набуває регулятивного обов'язку його виконання, тобто договір поруки до порушення залишається беззмістовним.

Таким чином, мусимо прийти до обґрунтованого висновку, згідно з яким, оскільки від моменту укладення договору поруки до факту правопорушення відсутні якісь зобов'язальні відносини між кредитором та поручителем, дане зобов'язання є таким, що укладене з відкладальною умовою: права та обов'язки його учасників виникнуть від часу настання певного явища в майбутньому (у даному разі – правопорушення боржника за основним договором), стосовно якого невідомо, настане воно, чи ні (ст. 212 ЦКУ). До порушення забезпеченого зобов'язання, як то слідує з загального правила, поручитель лише присутній у договорі як особа, чії обов'язки виникнуть та підлягатимуть здійсненню лише після настання відкладальної обставини – порушення боржником основного зобов'язання. Саме після цього за змістом ст. 555 ЦКУ поручитель відповідає перед кредитором. Після одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову – подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. Поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг.

Отже, після настання такої обставини – правопорушення боржника – виникають обумовлені у договорі поруки права та обов'язки його сторін: у кредитора з'являється право вимоги до поручителя щодо виконання неналежно виконаного чи невиконаного обов'язку боржника за основним зобов'язанням, а поручитель стає зобов'язаний виконати таку вимогу. У цьому сенсі цікавим виглядає ще одне питання, не вирішене наразі ні на теоретичному, ні на законодавчому рівні. Воно стосується порядку вчинення дій з матеріальної поруки після прострочення виконання боржником. Інакше кажучи, який має бути механізм вступу поручителя до основного зобов'язання, коли кредитор пред'явить йому вимогу після спливу строку на належне виконання за основним договором? Закон про це мовчить. Спробуємо дати відповіді на поставлені питання, провівши сутнісне дослідження даних конкретних забезпечувальних взаємин. Продовжуючи розвиток коментованої нами концепції про секундарний характер суб'єктивних повноважень кредитора після правопорушення протягом строку договору поруки, розвинемо її у даному напрямку. Ска-

жімо, кредитор виявив бажання покласти виконання зобов'язання на поручителя після того, як основний боржник його порушить. Головне, щоб відповідна вимога була спрямована поручителю впродовж чинності забезпечувального договору. Але, яка сутність того зобов'язання, котре мусить після такої вимоги виконувати поручитель?

На наше переконання, глибоко помилковим є популярне в літературі твердження, що від моменту правопорушення виникає охоронне правовідношення, за яким кредитор вправі пред'явити позов до поручителя про виконання свого охоронного обов'язку і саме від цього часу починається перебіг позовної давності за відповідними вимогами. Як ми вже неодноразово заявляли у цій та інших працях, зобов'язання ніколи не може виникнути у охоронному стані (у тому числі в стані права на позов), для цього необхідно, щоб особа, до якої звернуті охоронно-правові вимоги, порушила регулятивне право кредитора. Скажімо, охоронне зобов'язання щодо відшкодування шкоди виникає від часу її нанесення у зв'язку з порушенням, наприклад, речового чи особистого немайнового права потерпілого. Повертаючись до договору поруки, так само неправомірно застосовувати санкції в межах охоронного відношення до поручителя, який не спричинив порушення прав кредитора. Якщо ми пристанемо до позиції про негайний вступ поручителя до правовідношення у охоронному стані разом з боржником, неодмінно отримаємо абсолютно позаправову картину. Поручитель ще не тільки не порушив регулятивного зобов'язання, а й навіть не отримав строку для початку його виконання, а його дії вже кваліфікуються як правопорушення, внаслідок якого до нього застосовується в судовому порядку санкція – примусове виконання обов'язку в натурі. Нісенітниця? Звичайно.

Насправді, правило ч. 1 ст. 555 ЦКУ слід розуміти у тому сенсі, що поручитель, отримавши вимогу кредитора після порушення боржником основного зобов'язання, стає зобов'язаною особою за цим зобов'язанням. Вимога кредитора носить регулятивний характер, таких же характер має і наступне своєчасне виконання обов'язку поручителем. Відтак, на відміну від боржника, який від часу правопорушення є учасником охоронного правовідношення по лінії кредитор – боржник, поручитель від отримання вимоги стає учасником регулятивного зобов'язання того ж змісту, як і основне. При цьому кредитор може вказати строк, протягом якого поручитель мусить виконати обов'язок боржника в регулятивному

режимі, якщо такий строк не буде зазначено у вимозі, поручитель повинен виконати обов'язок упродовж розумного періоду. І лише після невиконання вже свого регулятивного обов'язку у вказаний строк, він стає фігурантом охоронного зобов'язання по горизонталі кредитор – поручитель, де вимоги кредитора отримують позовне забезпечення. І саме від цього моменту почнеться перебіг позовної давності за його вимогами.

У ч. 4 статті 559 ЦКУ вказується, що порука припиняється після спливу строку, встановленого у договорі поруки. Чи є цей період строком дії даного забезпечувального правочину. Аналіз даного питання показує, що ні [9, с. 101]. Принаймні початковий момент даних періодів (тривалості поруки та строку, вказаному у договорі поруки) аж ніяк не може співпадати, виходячи із суті взаємин. Почнемо з того, що припинити можна лише те явище, котре вже колись розпочалося і триває. Виявимо зараз, коли в такому разі почалися забезпечувальні зобов'язальні взаємини за порукою. У більшості випадків постулюється, що порука виникає від укладення відповідного договору, який, зазвичай, укладається разом з основним договором. Але, насправді, то не так. Тож розглянемо питання про строк договору поруки. За загальним правилом, договір набирає чинності з моменту його укладення, протягом строку його дії сторони можуть здійснити свої права і обов'язки (ст. 631 ЦКУ). Утім, якщо контрагенти обумовили настання відповідних прав та обов'язків обставиною, стосовно якої невідомо, настане вона чи ні, зобов'язання виникне саме із настанням цієї обставини (ч. 1 ст. 212 ЦКУ). У коментованому випадку саме такий характер носить договір поруки: він вступає у дію від моменту порушення свого обов'язку боржником, якщо таке порушення відбудеться.

Як ми щойно встановили, поручитель стає зобов'язаним за обов'язками боржника, лише після порушення останнім умов основного договору (ч. 1 ст. 553 ЦКУ). Отже, строк поруки за ідеєю, мав би обчислюватися від дати, наступної за порушенням регулятивного основного зобов'язання до моменту, вказаного у забезпечувальному договорі. Але слід також враховувати, що обов'язок поручителя виконати зобов'язання виникає у разі звернення до нього з вимогою кредитора (ст. 555 ЦКУ). Отже, цілком очевидно, що відносини з поруки починаються від звернення кредитора з вимогою до поручителя після порушення боржником зобов'язання, встановленого у основному договорі. І таку дію кредитор може

вчинити упродовж часу від порушення до закінчення строку, вказаного у забезпечувальному договорі (тобто, у якості кінцевого терміну такого періоду приймається дата закінчення договору поруки).

Якщо порука розпочалася за наявності перелічених вище чинників – порушення основного зобов'язання боржником та пред'явлення після цього до спливу встановленого періоду вимоги кредитором до поручителя, припинитися вона, у разі виникнення забезпечувальних матеріальних взаємин, може за різних обставин, у тому числі й таких, що носять темпоральні прояви, про що вказано у ч. 4 ст. 559 ЦКУ. Натомість, не звернення кредитора з вимогою упродовж часу від порушення боржником свого основного обов'язку до закінчення строку, вказаного у договорі поруки, припиняє право кредитора на таке звернення і порука взагалі не виникає. Припинення нереалізованого права на односторонні дії – то характерний наслідок бездіяльності носія упродовж присічного строку.

Та й у цивілістиці вже давно науковці з приводу сутності строку договору поруки притримуються думки про присічний його характер як періоду для пред'явлення вимог кредитора до поручителя [10, с. 598]. Непред'явлення своєчасної вимоги позбавляє кредитора отримати задоволення вимог за основним зобов'язанням від поручителя. З викладеного вище випливає очевидний висновок: не вчинення дій щодо пред'явлення вимог кредитора до поручителя після настання прострочення основного зобов'язання боржником і до спливу встановлених у договорі чи законі строків не може припинити поруку, бо вона взагалі не починалася. Тож, закон має бути відкоригований, у ньому має йтися не про припинення того явища, котре не розпочалося, а про його виникнення за наявності встановлених у законі чинників темпорального характеру. Натомість, якщо ж віритель своєчасно звернеться до поручителя, виникає охоронне відношення по лінії – кредитор – поручитель. Невиконання охоронного обов'язку боржника поручителем тягне відповідальність останнього, позовна давність у цьому випадку почнеться від порушення та триватиме впродовж строків, встановлених у главі 19 ЦКУ [9, с. 100].

З урахуванням сказаного мусимо виказати критичні зауваження на адресу тих дослідників, котрі зазначають, що виконання свого обов'язку поручителем повинно відбутися лише протягом дії строку відповідного забезпечувального договору, період чинності якого встановлений сторонами. Вчи-

нення ж дій щодо його виконання після закінчення договору поруки, мовляв, призведе до безпідставного збагачення, бо правова підстава вже відпала [11, с. 293-294]. Не важко помітити хибність подібного висновку, але разом з тим, його появи певною мірою сприяє і нечіткість та непослідовність законодавства у досліджуваній царині. Річ у тім, що попри очевидні зовнішні ознаки присічності у строковій договорі поруки, законодавець не визначив змісту тієї активної поведінки кредитора, котру той має вчинити для виникнення зобов'язального правовідношення по лінії кредитор - поручитель (за боржника). Цілком очевидно, що коли строк чинності договору поруки є присічним, то він визначає темпоральні межі для можливого залучення поручителя до виконання обов'язку боржника. Це, як підкреслювалося вище, має бути зроблено шляхом пред'явлення регулятивної вимоги до поручителя після правопорушення, і така вимога має пред'являтися упродовж часу чинності договору. За даною односторонньою дією обов'язком останнього є пасивна поведінка, він повинен прийняти таку вимогу. Із її пред'явленням строк договору поруки достроково припиняється з огляду на вичерпаність обмеженого ним суб'єктивного права. Натомість виникає зобов'язальне відношення, за яким поручитель фактично стає учасником основного договору.

Висновки. Юридичну природу відносин при поруці можна встановити при детальному дослідженні змісту відповідного договору. При цьому бачимо, що період для залучення поручителя починається від моменту порушення боржником свого регулятивного обов'язку. Якщо строк дії відповідного регулятивного зобов'язання за основним договором встановлений, порука може початися, якщо кредитор пред'явить вимогу до поручителя з дня, наступного за останньою датою для належного виконання. Відтак, при укладенні договору поруки слід зважати на те, щоб його тривалість була більшою, ніж тривалість основного регулятивного зобов'язання. Коли ж час виконання основного обов'язку не вказаний, кредитор, аби залучити до охоронного зобов'язального відношення поручителя, мусить потурбуватися про те, щоб своєчасно пред'явити вимогу до основного боржника і таким чином встановити період виконання регулятивного обов'язку. Лише після прострочення боржником виконання впродовж зазначеного строку зобов'язання вважається порушеним, і кредитор вправі звернутися з вимогою до поручителя. Важливо, щоб дане звернення перебувало в межах дії договору поруки (строку, встановленого у договорі поруки), якщо такий строк визначено сторонами, чи одного року від моменту укладення забезпечувального договору, якщо такий строк не встановлено.

Список літератури:

1. Азімов Ч.Н. Забезпечення виконання зобов'язань: навчальний посібник. Харків, 1995. 49 с.
2. Новицький І.Б. Римське право. 7-е изд. М.: Теис, 2002. 310 с.
3. Пучковська І. Щодо визначення характерних ознак і функцій видів забезпечення виконання зобов'язання. *Вісник Академії правових наук*. 2006. № 4(47). С. 118-126
4. Гуйван П.Д. Темпоральні характеристики зобов'язального права. Монографія у 2-х томах. Т. 2. Темпоральне регулювання окремих відносин у зобов'язальному праві. Харків: Право. 600 с.
5. Нигматуліна, Л.Б. Поручительство как способ обеспечения исполнения кредитных обязательств. *Банковское право*. 2000. № 3. С. 13-18.
6. Титов Н.Д. Некоторые особенности правоотношения, порождаемого договором поручительства. *Вестник Томского государственного университета. Право*. 2015. № 1(15). С. 119-125.
7. Бобуйок И. Сущность поручительства в гражданском праве Украины. *LEGEA SI VIATA*. 2014. № 1/3 (265). С. 3-5.
8. Карасава О.П. Порука як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3(22). С. 202-217.
9. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під ред. А.Г. Яреми, В.Г. Ротаня. К.: Реферат, 2005. 336 с.
10. Договірне право України. Загальна частина : навчальний посібник / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова [та ін.] ; [за ред. проф. О.В. Дзери]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
11. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. В 4-х т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карabanь, В.В.Кривенко, В.Г. Ротань. – Т. 2. К.: А.С.К., 2004. – С. 293-294. (863 с.)

Guyvan P.D. TO THE ISSUE OF TEMPORAL ASPECTS OF CIVIL RELATIONS TO ENSURE THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS. SURETY

This scientific article is devoted to the study of the topical issue of the time coordinates of the proper behavior of the participants in the relationship during the suretyship. This type of relationship has a contractual nature,

and they develop in stages: first, the size of the main obligation and the consequences of its violation by the debtor for the guarantor are determined (this happens at the time of concluding the accessory agreement), but the surety mechanism "activates" later - from the time of the violation of the main obligation knitting Therefore, the basis for the guarantor to compensate the negative property consequences incurred by the creditor in view of the offense committed by the debtor in the amount specified in the surety agreement is the legal structure, which includes: the surety agreement and the occurrence of an actual act - breach of an obligation, the fulfillment of which is ensured surety As long as the main obligation is in a regulatory (not violated by the debtor) state, the surety obligations stipulated by the contract do not begin, moreover, they may never occur at all. This will happen when the debtor does not violate the main contract. In this case, the guarantor will not have any regulatory obligations to the creditor, neither for the main nor for additional transactions. Thus, it is possible to talk about the conditional nature of such an obligation relationship: the rights and obligations of its participants will arise from the time of the occurrence of a certain phenomenon in the future (in this case – the debtor's offense under the main contract), regarding which it is not known whether it will occur or no (Article 212 of the Civil Code). The work also analyzes in detail the procedure for taking actions on the material surety after the delay in performance by the debtor. It has been determined what should be the mechanism for the guarantor to enter into the main obligation, when the creditor makes a claim to him after the expiration of the period for proper performance under the main contract. The guarantor, having received the creditor's demand after the debtor's breach of the main obligation, becomes the obligated person under this obligation. The creditor's requirement is of a regulatory nature, as is the subsequent timely performance of the obligation by the guarantor. And only after the expiration of the regulatory obligation does the protective obligation and the right to sue appear.

Key words: default of the debtor, requirement to the guarantor, term of suretyship.